

FAKTORI BEZBEDNOSTI I SARADNJE NA BALKANU

Politička dijagnoza sadašnjih prilika na Balkanu i njegovog mesta u evropskim i međunarodnim odnosima ne može se svesti na jednodimenzionalnu tvrdnju da je u prošlosti bio »bure baruta«, a da danas predstavlja »zону mira«. Prilike na Balkanu su isuviše složene, a stanje u evropskim i međunarodnim odnosima podložno stalnim promenama da bi takve apodiktičke tvrdnje mogle opstojati.

1. — TRANSFORMACIJA GEOSTRATESKOG
POLOZAJA BALKANA

U svojoj dugoj istoriji Balkan je uvek bio privlačna tačka za velike sile. Motivi su se menjali, ali su namere u velikoj meri ostajale iste. Svaka od njih je, po pravilu, želela da uspostavi svoju hegemoniju u pojedinim balkanskim zemljama, ili u čitavom balkanskom prostoru. Tako je, da ne zalazimo u predeleku prošlost, eru rivaliteta Turske, Rusije i Austrije u vremenima pre prvog svetskog rata, zamenila era uplitanja Velike Britanije i Francuske, a nešto docnije i Italije i Nemačke u balkanska pitanja u razdoblju između dva svetska rata, da bi se posle drugog svetskog rata, u znaku Jalte, sa realnim osnovama ili ne, pisalo i govorilo o sferama interesa predvodnica blokovskih grupacija, i da bi se čak, u novije vreme, u stvarnom ili fiktivnom kontekstu, počelo spekulirati sa određenim dejstvima NR Kine u balkanskom prostoru.

Usprkos istorodnim ili sličnim motivima, a ponekad i ne mnogo različitim metodima ostvarivanja tuđih i tuđinskih pretenzija u balkanskom prostoru, ne bi trebalo stavljati znake jednakosti između tih različitih razdoblja u istoriji infiltracije velikih sila na Balkansko poluostrvo. Ne samo zbog toga što se znak jednakosti ne može, objektivno, stavljati između velikih sila koje su se uplitala u istoriju Balkana, nego i zbog toga što su se menjale prilike u tom prostoru, u sklopu promena do kojih je dolazilo u evropskim i svetskim relacijama.

Posle drugog svetskog rata, u sklopu opštih pomeranja u svetskim strukturama, menja se i geostrateški položaj Balkana. U prvom posleratnom periodu, kome je presudno obeležje davala oštra konfrontacija blokovskih sila,

hladni rat između Istoka i Zapada, Balkan za mnoge predstavlja područje razgraničenih i nerazgraničenih interesa, tzv. sivu zonu u kojoj jesu i nisu moguća pomeranja demarkacionih linija između stvarnih ili fiktivnih sfera uticaja zapadnog i istočnog bloka. Sa stanovišta istorijskih analogija, velike blokovske sile su mogle biti zainteresovane da ostvare svoje prisustvo na Balkanu, bilo teritorijalnim osvajanjem, bilo regrutovanjem saveznika, ali — što je bitna promena u odnosu na ranija istorijska razdoblja — nisu mogle da pridu neposrednijem ostvarivanju tih svojih interesa i ciljeva zbog opasnosti od šireg međublokovskog konflikta. Ova opasnost od šireg međublokovskog konflikta, koji bi se mogao izroditi u nuklearni sukob, unapred je paralisala svaki riskantniji potez blokovskih sila. Balkan je, dakle, mogao i blokovskim silama poslužiti u svom klasičnom vidu kao prostor koji obezbeđuje uporišta i savezništva u evropskim i svetskim duelima, ali je zbog nuklearne pretnje ostao područje razgraničenih i nerazgraničenih uticaja. Ako je Balkan ranije bio »bure baruta« koje je moglo da zapali požar prvog svetskog rata, ovoga puta, u ambijentu hladnog rata, predstavljao je »bure baruta« koje bi moglo da dovede do nuklearne katastrofe, koja bi izbrisala klasične granice između pobjednika i poraženih. Time su, sa geostrateške tačke gledišta, eventualnom zapovedanju sukoba velikih sila na Balkanu stavljene striktno granice. To je suštinska promena u odnosu na vekovni geostrateški položaj Balkana. U nimalo bezbednijem svetu, sticajem istorijskih okolnosti, balkanske zemlje su se našle u bezbednijem položaju.

Prevazilaženje hladnog rata i nastupanje ere detanta u odnosima velikih blokovskih sila odražava se i na geostrateški položaj Balkana. S obzirom na to da je ovaj proces upravo u toku, bilo bi isuviše rano izvoditi pouzdanije ocene. Međutim, moguće je naznačiti izvesne hipoteze.

Ako pretpostavimo da su velike blokovske sile ušle u detant sa iskustvima i poukama hladnog rata, posebno onima o pogibeljnosti vojne konfrontacije, onda bi se moglo očekivati da će u razgraničavanju svojih interesa one biti veoma blizu eksplicitnih ili prećutnih dogovora u čijem podtekstu može da bude teza da parcijalni interesi marginalna pitanja ne bi smeli da dovedu do ugrožavanja detanta, odnosno vraćanja na hladnoratovsku nuklearnu konfrontaciju. Pošto detant ne znači da su bivši ogorčeni protivnici postali srdačni prijatelji, već da je globalnu koliziju zamenila svojevrsna globalna sinhronizacija interesa, ne bi bilo uputno zanemariti mogućna nastojanja partnera da na određenim geografskim tačkama proširuju svoje prisustvo i uticaj. Zato se, logično, postavlja pitanje: ako je u razdoblju hladnog rata svaki pokušaj menjanja uspostavljene ravnoteže ili neravnoteže interesa u pojedinim užim regionima, pa i na Balkanu, mogao da predstavlja casus belli za otpočinjanje nuklearnog sukoba, da li bi pokušaj proširivanja pozicija i uticaja bilo koje velike blokovske sile u takvim užim prostorijama u eri detanta predstavljao dovoljan razlog za vraćanje na nuklearnu konfrontaciju? Postoje različiti odgovori na to pitanje, ali jedan, takođe u smislu hipoteze, glasi: da su globalni interesi angažovani u detantu takvih razmena da ne bi bili radikalnije poremećeni širenjem uticaja bilo koje od velikih sila u bilo kome užem geografskom području, izuzev možda, još uvek, u sakrosantnom epicentru Evrope.

Jedan od paradoksalnih zaključaka koji bi se otuda mogao izvući bio bi da se u vreme detanta bezbednost povećala u globalnim razmerima, a smanjila u užim geografskim područjima. Međutim, bliža analiza bi pokazala da tu i nije reč o paradoksu. Detant je doprineo da se umanju opasnost od nuklearnog sukoba između velikih blokovskih sila, koje su zakopale sekire hladnog rata ušle u veliki dijalog. Ali, ako je opasnost od nuklearnog sukoba u mnogim delovima sveta, a kao što smo rekli, dosta evidentno i na Balkanu, doprinosila većoj bezbednosti, jer su aktivnosti velikih blokovskih sila bile paralisane realnim strahom od nuklearnog sukoba, sada se stanje stvari izmenilo utoliko što bi velike blokovske sile mogle da preduzimaju određene akcije na užim geografskim prostorima bez bojazni da će gotovo automatski doći do nuklearnog sukoba.

U nekim analizama ide se i korak dalje: možda su u okviru detanta već sada, ili bi to moglo biti u budućnosti, naznačena područja u kojima je prihvaćena veća inicijativa ili veći interes jedne od velikih sila. U tom slučaju rizik od narušavanja detanta u situaciji da neka od njih pristupi proširivanju svog prisustva i uticaja u jednoj od takvih geografskih zona u još većoj meri bi bio smanjen.

Ove teze i hipoteze, bez obzira u kojoj su meri tačne, u svakom slučaju svedoče o promenama u geostrateškom položaju Balkana, u odnosu na vreme pre drugog svetskog rata i u odnosu na doba hladnog rata, i opravdavaju određena strahovanja manjih zemalja da bi pored pozitivnih dejstava šire uzeo detant mogao imati i nepovoljnih reperkusija na bezbednost pojedinih zemalja na užim geografskim područjima.

Međutim, bezbednost na Balkanu, kao i na drugim područjima u svetu, ne zavisi samo, niti u najvećoj meri, od velikih sila. Moglo bi se reći da ona sve više zavisi od stepena stabilnosti zemalja u kojima je reč.¹

¹ Interesantno je ovde navesti da se u nekim sredinama s vremena na vreme lansira teza o mogućnosti stvaranja tzv. podunavske federacije. Sama po sebi ova ideja bi mogla predstavljati prevaziđen istorijski vapaj krugova i ličnosti kojima je habzburška monarhija prirasla za srce. Međutim, zagovornici podunavske federacije, za račun svojih ili tuđih interesa, ne prave svoje nostalgичne i iščašene kombinacije na terra nullius, već u geopolitičkom prostoru u kome se nalaze neutralna Austrija, socijalistička Mađarska, koja je član Varšavskog ugovora i socijalistička i nesvrstana Jugoslavija. To znači da bi ostvarivanje podunavske federacije, u onom vidu u kome je zamišljaju njeni protagonisti, u najmanju ruku zahtevalo: prvo, radikalnu izmenu sadašnjeg statusa Austrije, određenog Državnim ugovorom i Zakonom o uspostavljanju stalne neutralnosti; drugo, izdvajanje Mađarske iz Varšavskog ugovora; treće, razbijanje jugoslovenske federacije. Uz sve to, bila bi, očigledno, neophodna i restauracija buziškog sistema u Mađarskoj i Jugoslaviji. S obzirom na sve faktore koji bi bili uključeni u te događaje, zastupnici podunavske federacije bi morali računati — (a) sa rizikom oružanog sukoba koji bi mogao prerasti u novi svetski rat; (b) sa opštenarodnim otporom agresiji; (c) sa otporom progresivnih snaga nosiocima kontrarevolucije. Tim putem i plaćanjem takve cene trebalo bi da se stvori podunavska federacija.

Naveli smo sve to ne toliko da bismo pokazali koliko je podunavska federacija nestvarna i neostvarljiva, već zato da bismo ukazali na odista monstruoznu političku neodgovornost njenih zastupnika.

Ima i drugih sličnih i često vrlo protivrečnih kombinacija sa Balkanom i posebno sa Jugoslavijom. Besmislene tvrdnje da se Jugoslavija »vraća« u socijalistički lager smenjuju se sa tvrdnjama da će ona biti meta Sovjetske agresije! U to da se Jugoslavija nigde ne vraća, uverili su se, ako ne pre a ono svakako posle X kongresa SKJ, i oni koji su lansirali takve glasove. Pripisivanje Sovjetskom Savezu agresivnih namera podseća na argumente iz arsenala antisovjetske i antikomunističke propagande iz doba hladnoga rata, a ignorisanje odlučnosti i sposobnosti Jugoslavije da brani i odbrani svoj nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet od svakog agresivnog nasrtaja svedoči o zanemarivanju tog bitnog faktora bezbednosti Jugoslavije i stabilnosti prilika na Balkanu.

2. — TRANSFORMACIJA DRUŠTVENO-EKONOMSKIH SISTEMA

Do drugog svetskog rata balkanske zemlje su bile smatrane najzaostalijima u Evropi i po profilu društveno-ekonomskih sistema i po stupnju ekonomskog razvoja. Uopšte, Balkan je tretiran kao zapušteno i siromašno predgrađe Evrope.

Govoreći o tadašnjem društveno-ekonomskom uređenju balkanskih zemalja, uprkos nekim razlikama između njih, ipak se generalno može govoriti o preplitanju feudalnih i kapitalističkih odnosa. Feudalizam je u velikoj mjeri bio prisutan na balkanskom selu, naročito u zaostalijim planinskim sredinama, a njegovi brojni relikti su se mogli uočiti ne samo u mentalitetu ljudi, običajima, već i u institucijama. Kapitalizam se razvijao sporo i sporadično, u jednoj primitivnoj varijanti koja je imala malo zajedničkog sa procvatom koji je kapitalistički sistem doživljavao u drugim evropskim sredinama. Prisustvo inostranog kapitala, francuskog i engleskog ponajviše, do određene mere je podsticalo ali u određenom vidu i sputavalo razvoj domaće buržoazije.

Politički režimi su prvobitno stvarani po obrascu zapadnih demokratija. Za jedne, uzor je bila Francuska sa svojim ustavnim poretkom i političkim institucijama. Za druge, u kojima je postojao monarhistički oblik vladavine, uzor je bila Velika Britanija. Ipak, bile su to samo manje ili više uspele kopije, sa dosta primitivnoga balkanskog elementa. Demokratska tradicija je bila isuviše slaba, a stranački konflikti surovi i žučni da bi moglo biti reči o stabilnim i dograđenim ustavnim i političkim sistemima. To je, nešto kasnije, na svojevrsan način potvrdila i težnja pojedinih političkih stranaka i ličnosti da se ugledaju na fašističke i nacionalsocijalističke uzore.

Drugi svetski rat je bio značajan faktor u menjanju političke karte Balkana i u stvaranju uslova za transformaciju društveno-ekonomskih sistema i političkog uređenja u balkanskim zemljama. Kraj drugog svetskog rata nisu preživele četiri monarhije: u Jugoslaviji, Rumuniji, Bugarskoj i Albaniji. U Grčkoj monarhija se jedva održala ali su i njoj, očigledno, dani odbrojani. U balkanskim zemljama koje su dugo bile privržene monarhiji kao nacionalnom simbolu, izvršeni su radikalni istorijski zaokreti u pravcu afirmacije republikanskog oblika vladavine. U svemu tome ulogu spiritus movensa odigrale su političke i društveno-ekonomske promene izazvane dolaskom komunističkih partija na vlast, koje su kao cilj postavile izgradnju socijalističkog društva.

I, tako, umesto društveno-ekonomskih sistema koji su bili mešavina feudalizma i kapitalizma, u balkanskim zemljama, izuzimajući Grčku i Tursku, počinje izgradnja socijalističkog društvenog uređenja, koje po Marxovoj shemi smenjivanja društveno-ekonomskih formacija nadživljuje i natkriljuje kapitalizam, kao sistem kome pripada budućnost. Do ove transformacije u nekim balkanskim zemljama došlo je posle oslobodilačke borbe i narodne revolucije, kao u Jugoslaviji i Albaniji, a u drugima u sklopu završnih operacija Sovjetske armije, potkraj drugog svetskog rata, kao u Bugarskoj i Rumuniji. Građanski rat u Grčkoj, uz pomoć inostrane intervencije završio je pobedom desnice i drugih snaga buržoazije. Turska je, kao neutralna, bila udaljena i od ovih zbivanja i preobražaja.

Sve u svemu, postoji krupna razlika između zemalja Balkana pre drugog svetskog rata i danas. Bez obzira na to kako gledali na društveno-ekonomske i političke sisteme balkanskih zemalja, neosporno je da su one balkanske zemlje u kojima se izgrađuje socijalističko društvo ostvarile impozantan privredni rast sa osnovnim materijalnim uslovima za uključivanje u red srednje razvijenih zemalja Evrope. Balkan, bez sumnje, još zaostaje za Evropom, ali su nekadašnje distance na mnogim ključnim tačkama bitno smanjene.

Za našu temu je, međutim značajnije da su balkanske zemlje u kojima se razvija socijalistički društveni sistem ostvarile takvu političku stabilnost koja se još pre nekoliko decenija u balkanskom prostoru nije mogla ni zamisliti. Ako ih uporedimo sa mnogim drugim zemljama, zapazićemo da su ove balkanske zemlje mimoišli ne samo državni udari, nego i krize vlada koje su tako često i u onim zemljama koje su nekada bile sinonim političke stabilnosti. Ne zanemarujući povremene smene ličnosti u pojedinim balkanskim socijalističkim zemljama, kojima se, po pravilu, pridaje veći značaj nego što ga one stvarno imaju, njihovi politički sistemi spadaju u red najstabilnijih u svetu. Imajući u vidu poziciju sa koje su startovale ove zemlje, istoriju konstantne nestabilnosti balkanskih zemalja i opštih prilika na Balkanu, ovde je u pitanju jedan novi kvalitet, koji mora da bude jedna od izvorišnih tačaka u svakoj analizi stanja i zbivanja u ovom geografskom prostoru.

Znatna nestabilnost bila je karakteristična za balkanske kapitalističke zemlje — Grčku i Tursku. Grčka je bila arena čestog smenjivanja vlada, sve dok nije došlo do uspostavljanja diktature vojne hunte. Posle sedam godina svojevoljne i prinudne izolacije i unutrašnjeg samovlašća, padom vojne hunte i izbornom pobedom Nove demokratije stvorene su osnove stabilnosti u Grčkoj. U Turskoj dve vodeće stranke još nisu uspele da obezbede neophodnu stabilnost političkih prilika.

Međutim, ove dve zemlje, ipak, ako ne politički, u svakom slučaju geografski, zauzimaju donekle periferni položaj na Balkanu. Time su i njihova dejstva na opšte balkanske prilike manja u odnosu na središnje zemlje regiona, pa ove opšte ocene o stabilizovanju prilika na Balkanu, na bazi transformacije društveno-ekonomskih i političkih sistema, ostaju u punoj meri.

3. — TRANSFORMACIJA POLITICKE ULOGE BALKANSKIH ZEMALJA U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Ni balkanske zemlje nisu ostale izvan velikih deoba koje su izvršene na osnovu ideoloških i političkih kriterija u posleratnom periodu. U ovom delu sveta došle su do izražaja sve varijante pozicija koje su države mogle da zauzmu u doba hladnog rata u međunarodnim odnosima.

U balkanskom prostoru dok su se susrele dve velike vojno-političke grupacije — Atlantski pakt i Varšavski ugovor. Atlantskom paktu pristupile su dve balkanske kapitalističke zemlje — Grčka i Turska. Iako nisu igrale veliku ulogu u samom stvaranju ove vojno-političke grupacije, ovim dvema balkanskim zemljama namenjena je dosta značajna vojno-strateška uloga u balkanskom i mediteranskom prostoru. Grčka je postala značajan atlantski punkt u dvostrukom smislu: kao »barijera« prema severnim susedima i kao

zemlja čije luke i ostrva predstavljaju pogodno tle za instaliranje vojnih baza. Turskoj, koja se direktno graniči sa Sovjetskim Savezom i drži uvek aktuelni Bospor i Dardanele, namenjena je još istaknutija uloga u okviru Atlantskog saveza. Budući da je Turska samo jednim delom balkanska zemlja, više po istorijskoj tradiciji, nego po geografskom i političkom prisustvu, ona je postala članica i drugih zapadnih vojnih organizama, koji su svoje delovanje locirali u prostoru Srednjeg istoka.

Socijalističke zemlje Balkana su izišle iz rata kao saveznici SSSR i s njim, a i međusobno, potpisale niz ugovora o saradnji i prijateljstvu. U to vreme, 1945. godine i sve do 1948, manje-više se smatralo da socijalističke države na Balkanu predstavljaju homogen deo tzv. sovjetske zone uticaja. Međutim, naročito zbog kasnijeg razvoja događaja, nije preporučljivo zaneimarivati neka značajna specifična svojstva pojedinih socijalističkih zemalja. Jugoslavija je od 1941. godine vodila oslobodilačku borbu i narodnu revoluciju i bila značajan efektivni deo snaga antihitlerovske koalicije. Njena opredjeljenja u ratu i posle rata su u najvećoj meri bila samosvojna, autentično njena. Albanija je, takođe, prošla kroz oslobodilačku borbu i narodnu revoluciju i stvorila političke i druge uslove za vođenje nezavisne politike. U drugim socijalističkim balkanskim zemljama, pokret otpora nije bio dostigao takve razmere, niti je imao takve efekte.

U ovom kontekstu nije bitno koje su ličnosti i snage odmah posle rata bile zainteresovane za stvaranje balkanske federacije u koju bi ušle Jugoslavija, Bugarska i Albanija. Njen iskreni protagonist bio je Georgi Dimitrov, dok je Staljin ideju balkanske federacije sagledavao u funkcionalnoj vezi sa obezbeđivanjem sovjetskog uticaja u ovim zemljama, a time i u celom balkanskom prostoru. Federacija je mogla da odigra ulogu organizma koji će doprineti jačanju sovjetskih pozicija u socijalističkim zemljama Balkana, ali i ulogu organizma koji bi mogao da, naročito pod dejstvom slobodarskih i nezavisnih opredjeljenja jugoslovenske revolucije, evoluiru u pravcu nepoželjne autonomnosti. U svakom slučaju, bilo je izvesno da objektivni uslovi u prvim posleratnim godinama — i sa stanovišta opšteg stanja i kretanja u međunarodnim odnosima, i sa stanovišta razlika koje su postojale između zemalja koje bi ušle u federaciju — nisu u dovoljnoj meri sazreli da bi omogućili njeno stvaranje.

Nije trebalo dugo čekati da bi se to iskazalo na odista drastičan način. Došla je 1948. godina sa staljinističkim i kominformovskim pritiskom na Jugoslaviju. U prah je razvejana ideja o federaciji, a takođe i iluzija o monolitnosti socijalističkih zemalja na bazi postojanja jednog rukovodećeg centra. Zahvaljujući autentičnosti i snazi svoje revolucije, jedinstvu KPJ i državničkoj dalekovidnosti predsednika Tita, Jugoslavija je istrajala u borbi za očuvanje svoje slobode i nezavisnosti, u borbi za odnose ravnopravnosti među socijalističkim zemljama i u međunarodnom radničkom pokretu. Ne ulazeći u šire reperkusije ovih događaja, važno je sa stanovišta prilika na Balkanu konstatovati da su oni u velikoj meri odredili ne samo sudbinu Jugoslavije i razvoj njenih odnosa sa drugim socijalističkim zemljama, nego i šire procese čije implikacije su u ovom ili onom smislu uočljive i u zbivanjima koja su došla do izražaja u drugim balkanskim socijalističkim zemljama.

U nastojanju da uspostavi odnose ravnopravne saradnje sa što širim krugom zemalja, Jugoslavija je postala jedan od politike nesvrstanosti, koja je zahvaljujući upravo jugoslavenskim impulsima izrasla u široki međunarodni pokret. Prisustvo nesvrstane Jugoslavije u balkanskom prostoru u velikoj meri određuje i samu sudbinu Balkana, s obzirom na to da bi bez jugoslavenske nesvrstanosti politička mapa ovog dela Evrope imala bitno drukčiji izgled. I to ne samo sa stanovišta blokovskog prisustva na Balkanu i međunarodnih pozicija balkanskih zemalja, već i sa stanovišta političkih i društveno-ekonomskih pojava i procesa u balkanskim zemljama.

Ostale tri balkanske zemlje postale su članice Varšavskog ugovora 1955. godine. Dve od njih su to i danas — Bugarska i Rumunija. Albanija je, posle sukoba sa sovjetskim rukovodstvom, istupila iz Varšavskog ugovora faktički 1966, a i formalno 1968. Do raskida Albanije sa Sovjetskim Savezom i Varšavskim ugovorom došlo je zbog čitavog spleta okolnosti u kome neki faktori imaju veći, a neki manji značaj. U svakom slučaju, važno je uočiti sledeće momente: da je smena garnitura ili pojedinih ličnosti u procesu desantljinizacije, koja je zahvatila sve zemlje Istočne Evrope, mimoišla Albaniju; da su albanski rukovodioci aktivno ušli u sovjetsko-kineske kontroverze i pružili podršku kineskim gledištima, optužujući sovjetsko rukovodstvo za »revizionizam«; da je Albanija u poziciji izolacije, sa jednim prozorom u svet raskriljenim prema Kini, niz godina tražila način da očuva svoj osobeni politički kurs.

Rumunija je članica Varšavskog ugovora, koja je uspela da se izbori za vođenje takve politike u međunarodnim odnosima koja se automatski ne podudara, a ponekad i razilazi sa pojedinim dejstvima Sovjetskog Saveza i drugih članica Varšavskog ugovora. Pogrešno bi bilo međunarodne aktivnosti Rumunije svoditi na ograničenj prostor stvoren u kontekstu raseca Sovjetskog Saveza i NR Kine. Suština rumunskih opredeljenja je u zalaganju za ravnopravnost svih subjekata u socijalističkom svetu i međunarodnom radničkom pokretu.

Bugarska je jedan od onih članova Varšavskog ugovora koji svoj interes sagledava i nalazi u što doslednijem praćenju i sprovođenju zvanične sovjetske politike.

Kada je reč o članicama Atlantskog pakta — Grčkoj i Turskoj, upravo smo bili svedoci njihovih »nesavezničkih« postupaka u vezi sa kiparskom krizom. Posle pada vojne hunte u Grčkoj, demokratske političke snage koje su obnovile parlamentarnu demokratiju, donele su značajnu odluku o istupanju Grčke iz vojnih struktura Atlantskog pakta. Iako ova odluka nije bez presedana, jer je tako već postupila Francuska, ipak je ovde reč o presedanu za jednu malu članicu ovog vojno-političkog saveza, koja toj odluci nije pribegla u kontekstu jedne dugotrajne i dalekosežne konfrontacije sa SAD, već u sklopu jednog buntovnog nacionalnog revolta. Moglo bi se, takođe, reći i za Tursku da je u raznim fazama kiparskog sukoba »iskakala« iz okvira koje nameće disciplina vojno-političkog saveza kome pripada.

Tako su se pojedinim »buntovnim« balkanskim socijalističkim zemljama na svoj način pridružile i »neposlušne« balkanske kapitalističke zemlje, što manje svedoči o jednom balkanskom mentalitetu, a prevashodno o ra-

zilaženju vitalnih nacionalnih interesa balkanskih zemalja i pojedinih velikih sila i njihovih vojno-političkih grupacija.

Za našu temu značajno je da konstatujemo da je Balkan prestao da bude prostor u kojem su se u ranijim istorijskim razdobljima mogli regrutovati pioni koji će služiti velikim silama u njihovom »daminom gambitu« na evropskoj i svetskoj sceni. Balkanske zemlje su, sa ovakvim ili onakvim dejstvima, postale subjekt u međunarodnim odnosima, aktivan faktor u evropskim i svetskim kretanjima.

4. — TRANSFORMACIJA MEĐUBALKANSKIH ODNOSA

I u ovom poglavlju, možda pre nego u drugima, moramo poći od situacije koja je vladala na Balkanu još od prvih decenija ovog veka. Ako je i jedan deo sveta predstavljao poprište stalnih trzavica, sukoba i ratova, to je bio Balkan. Zahvaljujući takvim prilikama na Balkanu, u politički rečnik je ušao jedan simptomatičan termin; balkanizacija. Kada danas u Africi žele da kažu da neće dozvoliti međusobne sukobe i krvoprolića, onda kažu da neće dozvoliti da dođe do balkanizacije Afrike.

U osnovi sukoba balkanskih država nalazili su se tipični faktori formiranja nacionalnih država u prostoru u kojem su usled sticaja istorijskih okolnosti međe između pojedinih naroda bile nedovoljno jasno fiksirane, tako da se borba za nacionalno oslobođenje objektivno preplitala i sa nacionalnom ekspanzijom. U svakom slučaju, za Balkan je tipičnije bilo stanje rata nego stanje mira. U takvoj situaciji nije ni bilo potrebno da velike sile, koje su nastojale da se infiltriraju u ovaj prostor, putem svojih veštačkih konstrukcija ostvaruju politiku *divide et impera*. Međubalkanski odnosi su davali dovoljno prostora za podsticanje i zloupotrebljavanje međubalkanskih razdora.

Posle drugog svetskog rata i međubalkanski odnosi doživeli su značajnu transformaciju: stanje razdora sve je više ustupalo tle saradnji. Međutim, kao što smo rekli, to još ne znači da je Balkan postao idilična »zona mira«.

Postoji nekoliko faktora koji su doprineli stvaranju osnovnih uslova za uspostavljanje odnosa prijateljstva i saradnje među balkanskim zemljama. Reč je, prvo, o opredeljivanju većeg broja balkanskih država za izgradnju socijalističkih društvenih odnosa; drugo, o revoluciji jugoslovenskih naroda u okviru koje je došlo i do stvaranja prve makedonske države, čime je istorijski prevaziđeno tzv. makedonsko pitanje, kao jedan od uzročnika sukobljavanja balkanskih država; treće, o opredeljivanju za principe aktivne i miroljubive koegzistencije u odnosima balkanskih zemalja sa sličnim ili različitim društveno-ekonomskim i političkim sistemima. U svom simultanom dejstvu, ovi novi faktori u međubalkanskim odnosima postali su osnova za očuvanje mira i razvijanje saradnje na Balkanu, za stabilnost opštih balkanskih prilika.

Međutim, uslovi o kojima je ovde reč još nisu u celosti ostvareni, jer postoje razlike u interesima i druge stvarne ili fiktivne suprotnosti koje utiču na remećenje odnosa između država uopšte, pa i u ovom prostoru. U tom pogledu, tačna je opaska da je Balkan svet u malom.

Bez idiličnih predstava o automatskoj sinhronizaciji interesa socijalističkih zemalja, ipak se sa dovoljno realizma može pretpostaviti da se otvorena pitanja ili određena doza nepoverenja u odnosima pojedinih socijalističkih država na Balkanu, mogu uspešno prevazilaziti na bazi ravnopravnosti i nemešanja. Uspeh u tome zavisi od stepena nezavisnosti akcije svake od njih. Što je u većoj meri prisutna podložnost tuđim uticajima ili nerealističkim aspiracijama, utoliko je uspeh u prevazilaženju nesporazuma proporcionalno manji.

Četiri balkanske socijalističke zemlje, Jugoslavija, Rumunija, Bugarska i Albanija, i dve kapitalističke balkanske države, Grčka i Turska, ne nalaze se u odnosu grupacije prema grupaciji. Reč je o međusobnim odnosima svake od njih kao individualnih partnera, tako da su moguće najrazličitije varijante: mogućnosti da odnosi jedne socijalističke i jedne kapitalističke zemlje, na bazi uvažavanja principa aktivne i miroljubive koegzistencije, budu neuporedivo bolji nego između neke dve socijalističke zemlje ili između dve kapitalističke zemlje. U ovom slučaju doista nema automatizma u aksiomi da je spoljna politika izraz unutrašnje društvene konstelacije. Da ne bismo navodili više primera, dovoljno je reći da su upravo u sadašnjem času odnosi između Grčke i Turske u daleko gore stanju nego odnosi svake od njih sa bilo kojom socijalističkom zemljom. Treba se, takođe, priseliti vremena između 1948. i 1953. godine kada su odnosi Jugoslavije, Grčke i Turske bili znatno bolji, nego odnosi Jugoslavije sa tri ostale socijalističke zemlje, koje su učestvovala u kampanji kominformovskog pritiska na Jugoslaviju.

Veoma je značajno, ipak, da su izvesne barijere između dveju kapitalističkih i četiri socijalističke zemlje Balkana, koje su egzistirale u doba hladnog rata, u najnovije vreme prevaziđene. Od velikog značaja je bilo skidanje sa dnevnog reda otvorenih pitanja u odnosima između Grčke i Albanije, ponešto zadocnelim likvidiranjem hipoteka drugog svetskog rata. Isto tako, došlo je do sređivanja odnosa između Bugarske i Grčke. Time je bar oficijelno stavljena u drugi plan fama o opasnosti za Grčku od njenih severnih suseda, koja je dugo bila zloupotrebljavana u svrhe antikomunističke propagande. U isto vreme, unapređeni su odnosi između Turske i socijalističkih balkanskih zemalja na platformi obostrano korisne saradnje.

Sa stanovišta širih međubalkanskih inicijativa, vredi pomenuti napore rumunske diplomatije da se institucionalizuju neki vidovi saradnje balkanskih zemalja. U tom smislu, u Rumuniji su prisutni, naročito u publicistici, napori da se uspostavi kontinuitet sa nekim predratnim političkim mehanizmima balkanske saradnje, kao što su Mala Atlanta iz 1921. u čijem su sastavu bile Jugoslavija, Rumunija i Čehoslovačka, i Balkanski sporazum iz 1934, koji je obuhvatio Jugoslaviju, Rumuniju, Grčku i Tursku. Još 1957. godine tadašnji predsednik rumunske vlade Kivu Stojka je dao inicijativu za sastanak balkanskih zemalja, a 1959. godine Rumunija je u Generalnoj skupštini OUN podnela predlog za pretvaranje Balkana u bezatomsku zonu.

Međutim, multilateralni mehanizmi međubalkanske saradnje za sada postoje samo u nepolitičkim sferama.

Kao nesvrstana i socijalistička zemlja Jugoslavija ima dobre odnose sa gotovo svim zemljama u svetu. Njeni odnosi sa Sovjetskim Savezom i drugim socijalističkim zemljama su u stalnom usponu i razvijaju se na bazi ravnopravnosti i nemešanja, prihvatanja »jedinstva u razlikama«. Slično se može reći i za njene odnose sa SAD i zapadnim zemljama koji su razgranati i uspešni, usprkos tačkama na kojima se politička gledanja i interesi često razilaze. Jugoslavija uspešno saraduje i sa Narodnom Republikom Kinom, koja je sve prisutnija u međunarodnim odnosima. U krugu nesvrstanih zemalja Azije, Afrike i Latinske Amerike, Jugoslavija uživa izuzetan ugled i uticaj.

Ovo je bilo neophodno podvući da bi se videlo da je Jugoslavija, za razliku od stanja između dva svetska rata, izašla iz užih balkanskih vidokruga na svetsku scenu, kao aktivan subjekt širih međunarodnih kretanja. Logična je pretpostavka da ona u tome ne bi uspela kada ne bi u osnovi imala dobre odnose sa svojim susedima, jer ne postoji uzalud geslo da svaka dobra politika počinje na vlastitim granicama.

Ponekad se, međutim, susreće tvrdnja da Jugoslavija nema »balkansku politiku«. Ona se čuje i među onima koji su daleko od toga da bi mogli biti maliciozni. Tačno je da Jugoslavija nema neki posebni koncept balkanske politike, jer ima jedinstveni globalni koncept svoje nesvrstane politike koji primenjuje u međunarodnim odnosima, bez obzira na regionalne međe i partnere. Pogrešno je, naime, politiku nesvrstanosti Jugoslavije vezivati isključivo za odnose i saradnju sa nesvrstanim zemljama. I odnosi sa SSSR i odnosi sa SAD i Kinom i odnosi sa svim drugim partnerima se razvijaju na principima politike nesvrstanosti, principima koji nisu selektivnog karaktera, niti su specijalizovani za odnose sa zemljama tzv. trećeg sveta. U krajnjoj liniji, politika i pozicija nesvrstanosti Jugoslavije potiču upravo iz geopolitičkog položaja u kome se ona nalazi, iz balkanskog prostora. U tom prostoru se nesvrstanost Jugoslavije potvrđuje i dokazuje in vivo.

Prema tome, kada se govori o nepostojanju jugoslovenskog koncepta balkanske politike, pre bi moglo biti reći o tome da jugoslovenski koncept nesvrstanosti nije i ne može biti kompatibilan sa nekim zasebnim konceptom balkanske politike, konceptom koji bi bio zasnovan na nekim posebnim postulatima.

Sasvim je izvesno da je u savremenoj balkanskoj konstelaciji bilateralna, a ne multilateralna saradnja najefikasniji put unapređivanja odnosa balkanskih zemalja. Institucionalizacija multilateralne saradnje na Balkanu morala bi da se suoči i sa sledećim realitetima: sa Atlantskim savezom i Varšavskim ugovorom. U objektivnoj konstelaciji kojoj daje pečat i prisustvo dva vojno-politička bloka, multilateralna saradnja ne bi mogla biti lišena njihovih interesa i dejstava. To bi, takođe, mogao biti jedan od razloga zbog kojih Jugoslavija, puna inicijativa u svim domenima međunarodne politike, nema »posebnih« inicijativa u balkanskom prostoru. Izgleda da odsustvo takvih inicijativa predstavlja najaktivniji stav i najkonstruktivniji prilaz saradnji balkanskih zemalja.

Očigledno, multilateralna saradnja na današnjem stupnju razvoja balkanskih zemalja i prilika na Balkanu teško bi mogla da sinhronizuje sve

postojeće interese, a još teže bi mogla da bude ostvarena u jedino prihvatljivom vidu — na bazi eliminisanja vojno-političkih blokovskih uticaja. Put do multilateralne saradnje nesumnjivo vodi kroz oslobađanje od blokovskih stega i kroz unapređivanje bilateralne saradnje. Ako oslobađanje od blokovskih obaveza tretiramo kao neizvesnost ili kao proces saradnje ostaje praktično, u ovoj fazi razvoja prilika na Balkanu, jedini put za neprekidno unapređivanje međubalkanskih odnosa. Ne postoji balkanski problem koji ne bi mogao da bude razrešen u okvirima bilateralne saradnje.² Oni problemi koji još nisu razrešeni ili koji s vremena na vreme truju odnose između pojedinih balkanskih zemalja pogotovo ne bi mogli biti razrešavani u okviru multilateralnih institucija, jer se poglavito tiču odnosa pojedinih balkanskih zemalja. Razume se, nije u pitanju apodiktička tvrdnja koja se rasprostire na sve sfere međubalkanskih odnosa. Ovde je u prvom redu u pitanju sfera političkih odnosa. Neki oblici multilateralne saradnje koji su uspostavljeni u ekonomskoj, kulturnoj ili sportskoj sferi, imaju pozitivne efekte. Ali, ipak su u pitanju oni domeni saradnje u kojima implikacije političkog karaktera imaju marginalno značenje.

Iako su odnosi među balkanskim zemljama vrlo složeni, ne samo zbog istorijskih zaostavština, nego i zbog savremenih političkih implikacija, nedovoljna stabilnost na Balkanu pre može da bude rezultat delovanja vanbalkanskih faktora, nego razmimoilaženja samih balkanskih zemalja. Prema jugoslovenskom gledištu, na balkanske prilike snažno deluju dva faktora: svojevrsno, faktičko ako ne formalno, izuzimanje Balkana iz koncepta opšteevropske bezbednosti i zaoštavanje situacije na Mediteranu i Bliskom istoku. Ovaj prvi faktor dolazi do izražaja u nastojanjima da se problematika evropske bezbednosti ograniči na centralni deo Evrope, a da se njeni periferni delovni, u prvom redu Balkan, posmatraju donekle izdvojeno, kao teren na kome političko stanje još nije »perfektuirano«. Kada je reč o drugom faktoru, sasvim je očigledno da se Balkan nadovezuje na geostrateški prostor Mediterana i Bliskog istoka. Žarišta krize na Bliskom istoku i na Mediteranu imaju svoja nepovoljna dejstva na Balkan i dokazuju da širi i realističniji koncept evropske bezbednosti mora da obuhvata i granične oblasti, posebno zonu Mediterana i Bliskog istoka. To znači: da stabilnost i bezbednost na Balkanu ne mogu do kraja da budu konsolidovani bez uključivanja u jedan širi koncept evropske bezbednosti i bez eliminisanja žarišta krize na Mediteranu i Bliskom istoku.

Bilateralna saradnja balkanskih zemalja je pokazala sledeće: da razlike između društveno-ekonomskih sistema i političkih uređenja nisu takve pri-

² Među novijim momentima u međubalkanskim odnosima određen značaj imaju izjave najviših balkanskih ličnosti, Envera Hodže i Mehmeta Sehua, o zajedničkim interesima balkanskih zemalja vis-a-vis velikih sila i njihovih mogućih aspiracija u balkanskom i mediteranskom prostoru. U pitanju je uočljiva promena u poređenju s ranijim stanjem, kada su gotovo sve druge balkanske zemlje tretirane kao »produžena ruka« velikih sila. Tada je akcenat bio na fiksiranju »opasnosti« koje prete Albaniji od drugih balkanskih zemalja. Nije izuzimana ni Jugoslavija, uprkos tome što nije članica ni jednog vojno-političkog saveza i uprkos tome što je uvek instistirala na onome što objektivno spaja, a ne razdvaja zemlje Balkana.

Ova promena u albanskom stavu je pozdravljena u Jugoslaviji, koja je iskreno zainteresovana za uklanjanje nepoverenja u odnosima balkanskih zemalja i uverena da su zajednički interesi daleko sudbonosniji od razlika koje su obeležje njihovog specifičnog razvoja i položaja. Jedini je, dakle, put da se dobra volja za unapređivanje saradnje dokazuje u praksi: svaki korak napred jeste i biće svestrano koristan i doprinosiće jačanju stabilnosti u čitavom balkanskom prostoru. A nezavisna i konstruktivna politička akcija balkanskih zemalja podrazumeva da jačanje njihove međusobne saradnje ne može biti u funkciji zaoštavanja odnosa sa bilo kojim drugim faktorom u međunarodnim odnosima.

rode da bi objektivno onemogućavale ili ograničavale saradnju. U svim onim slučajevima kada je postojala dobra volja i interes za razvijanje saradnje, razlike u društveno-ekonomskom sistemu i političkom uređenju nisu predstavljale smetnju postizavanju zavidnih rezultata u svim domenima. Sva otvorena pitanja mogla su biti rešena, i u najvećem broju slučajeva su rešena, kada su zainteresovane strane prišle njihovom razmatranju sa pozicija uzajamnog uvažavanja i ravnopravnosti. Ukoliko i postoje pitanja koja opterećuju uzajamne odnose, reč je o političkoj kratkovidosti onoga partnera koji još ne prihvata postojeće realnosti u balkanskom prostoru.

RANKO PETKOVIĆ

FACTORS OF SECURITY AND CO-OPERATION IN THE BALKANS

SUMMARY

At the present level of development of the Balkan countries and in present circumstances, multilateral co-operation would find it difficult to synchronize all the existing interests; and it would be even more difficult to achieve this co-operation in the only acceptable form — by eliminating all influences of military-political blocs. There is no doubt that the achievement of multilateral co-operation necessitates the liberation from bloc restraints and the promotion of bilateral co-operation. If we accept the standpoint that the liberation from bloc allegiances is an uncertain factor, or a process that may have a long duration, it then becomes obvious that, at the present stage of developments in the Balkans, bilateral co-operation remains practically the only way to foster permanent improvement of relations in the Balkans. There is no Balkan problem that could not be resolved within the framework of bilateral co-operation. The unsettled problems, or those which still poison from time to time the relations between some Balkan countries, are particularly unsuitable for settlement within multilateral institutions, as they are the pre-eminent concern of the Balkan states. This, of course, is no apodictic claim, covering all the spheres of relations in the Balkans. It primarily concerns the political sphere. Some forms of multilateral co-operation established in the fields of economy, culture or sports have had positive effects. Still, these are areas of co-operation wherein implications of a political character have a marginal importance.

Admittedly, the relations among the Balkan countries are extremely complex, not only as an historical legacy but also due to contemporary political implications. Still, the insufficient stability in the Balkans is the result of the operation of factors outside the Balkans rather than of the differences among the Balkan states. In the opinion of Yugoslav authors, the situation in the Balkans is strongly affected by two factors: the specific, practical if not formal, exclusion of the Balkans from the concept of European security, and the aggravation of the situation in the Medi-

terrestrial and in the Near East. The former factor is manifested in the efforts to confine the issue of European security to the central part of Europe and to regard its peripheral sections, above all the Balkans, to a certain extent separately, as an area in which the political situation has not yet been »fully settled«. Speaking of the second factor, it is obvious that the Balkans is a continuation of the geostrategic area of the Mediterranean and the Near East. The critical points in the Near East and in the Mediterranean have an adverse effect on the Balkans, thus proving that any broad and realistic concept of European security must cover also the bordering areas, particularly the Mediterranean zone and the Near East. This, in turn, implies that stability and security in the Balkans cannot be fully consolidated without integrating this area into a comprehensive concept of European security and without the elimination of critical foci in the Mediterranean and in the Near East.

Bilateral co-operation between Balkan states has demonstrated that the differences in socio-economic systems and political order are not such as to constitute an objective hindrance or obstacle to co-operation. In all those instances where good will and a desire to foster co-operation existed, differences in the socio-political systems and political order did not prevent the attainment of enviable results in all spheres. All outstanding issues could, and mostly were, settled when the interested parties approached them from the position of mutual respect and equality. If there are any remaining questions that encumber mutual relations, they are the consequence of the political short-sightedness of that partner who still does not recognize the present-day realities of the Balkan region.

Prevela Vesna Grbin